УДК 796.01

А.Г. Ибәтуллин

ХӘЗЕРГЕ ЗАМАН МИЛЛИ МӘГАРИФЕНДӘ РУХИЯТ ҺӘМ ТРАДИЦИЯЛӘР

Анализ практического опыта школ показывает, что гуманизация современного образовательного пространства, возврат к общечеловеческим ценностям обуславливает необходимость поиска новых решений по проблемам нравственного совершенствования молодого поколения. Учитывая тот факт, что имеется четкое представление о единстве физического и духовного развития в сфере физкультурной деятельности, в статье отмечается, что на сегодняшний день в большей степени превалирует ориентация на физическое развитие учащихся. Автор выдвигает мысль о том, что приобщение школьников к универсальным духовно-нравственным ценностям в школах Татарстана должно осуществляться через призму ценностей национальной культуры, через внедрение татарских народных традиций в учебно-воспитательный процесс.

Ключевые слова: педагогическая система, духовно-нравственные ценности, занятия физической культуры, внедрение татарских народных традиций.

Analysis of the practical experience of schools shows that the humanization of the modern educational space, the return to universal human values necessitates the search for new solutions to the problems of moral improvement of the young generation. Taking into account the fact that there is a clear idea of the unity of physical and spiritual development in the field of physical culture, the article notes that today the orientation towards the physical development of students is more prevalent. The author puts forward the idea that the introduction of schoolchildren to universal spiritual and moral values in the schools of Tatarstan should be carried out through the prism of the values of national culture, through the introduction of Tatar folk traditions into the educational process.

Keywords: pedagogical system, spiritual and moral values, physical education, introduction of Tatar folk traditions.

Бүген шәхес формалаштыруда укучыларның рухи-әхлакый кыйммәтләрен халыкның гореф-гадәтләре аша тәрбияләү аеруча актуаль. Хәзерге заман мәктәпләрендә милли кыйммәтләрне яңадан торгызуга зур ихтыяҗ туугa бәйле рәвештә әхлакый тәрбиянең эчтәлеге сизелерлек үзгәрешләр кичерә. Дәресләрдә (мәсәлән, физкультурада) халык мәдәнияте элементларын кулланганда, алар укучыларның шәхес турындагы фәлсәфи-теоретик күзаллаулары, аларның шәхес буларак формалашу шартлары белән бәйле булачак. Бу укучыларга өйрәнелә торган күренешләрнең һәм процессларның асылын тирәнрәк аңларга мөмкинлек бирәчәк. Шул ук вакытта укучыларга белем бирү аларда әхлакый сыйфатларны максатка яраклы рәвештә барлыкка китерү өчен билгеләнгән педагогик система кысаларында гамәлгә ашырылачак [Проблема формирования нравственных ценностей

личности в современном социуме]. Татарстан мәктәпләрендә укучыларны рухи тәрбия белән таныштыру татар халык традицияләре кыйммәтләре призмасы, аларның милләтара һәм мәдәниятара бәйләнешларга сәләтләрен үстерү аша тормышка ашырылырга тиеш. Яшь буында әхлак төшенчәләре, бәяләр һәм фикерләр нигезендә әхлакый сыйфатлар формалаша, алар, ахыр чиктә, кешенең үз-үзен тотышын һәм гамәлләрен билгели.

Укучыларның тиешле милли тәрбия алуыннан башка уку-укыту процессы нәтиҗәле була алмый. Менә ни өчен уку-укыту процессы закончалыклы рәвештә белем бирү һәм тәрбия функцияләренең бердәмлеген күздә тота. Шунысын ассызыклап әйтергә кирәк: бу очракта аларның параллель, бер-берсенә бәйсез рәвештә гамәлгә ашырылуы турында түгел, ә нәкъ менә бердәмлеге турында сүз бара. Гомуми белем бирү учреждениеләре гражданин, үз Ватанының һәм туган халкының патриотларын тәрбияләргә, аларны югары технологияле, конкурентлы тормышка әзерләргә тиеш.

Безнең җәмгыятьтә, бигрәк тә яшьләр арасында, бүгенге көндә әхлак тирән рухи кризис кичерә дип әйтергә мөмкин. Моны ассызыклау мөһим, чөнки тоталитаризмнан демократиягә күчү шартларында кайбер кешеләр илебездә социаль кыйммәтләрне яңадан бәяләүне «барысы да рөхсәт ителә» дип аңлый, бу исә түрәләрнең рухи яктан бөлгенлеккә төшүенә һәм коррупциягә ныграк бирелүенә, җинаятьчелекнең үсүенә һәм башка тискәре күренешләргә китерә. Хәер, бу кризисның илдәге бөтен социаль вазгыятькә турыдан-туры йогынты ясавы барыбызга да билгеле. Без халкыбыз тормышында барган рухи-әхлакый үзгәрешләр тирәнлегенә үтеп кермәсәк, бүгенге Россиядәге социаль динамиканы вакытында аңлый алмаячакбыз.

Мәктәпләрдә һәм башка уку йортларында укучы яшьләр арасында укуда, спортта һ.б. башкаларга караганда яхшырак булу омтылышы көчәя. «Кем җиңми – шул оттыра» девизы хуплана. Видеоуеннарда да шундый максат куела. Галимнәр фикеренчә, алар балаларда каты күңеллелек, социаль бәла-казаларга һәм кешеләрнең фаҗигаларына битарафлык тәрбияли. Монда шунысын да әйтергә кирәк: россиялеләрнең холкында бу сыйфатлар шулкадәр киң таралган ки, бүген без, кызганыч, андый кешеләр сирәк очрый дип әйтә алмыйбыз инде.

Бүген Россиянең күп кенә төбәкләрендә фәнни җәмәгатьчелекне һәм зыялыларны җәмгыятьтәге рухи кыйммәтләрнең торышы тирән борчуга сала. Әхлакый кризис һәм хәзерге яшьләр арасындагы рәхимсезлек, кансызлык чагылышлары күбесенчә өлкән буыннар абруеның йогынтысын бәяләп бетермәүдән дә килә. Мәсәлән, зур тормыш тәҗрибәсенә, зирәк акылга ия өлкән буын вәкилләренә ихтирам Татарстан Республикасы халыклары милли-мәдәни менталитетының характерлы үзенчәлеген тәшкил итә. Бу – үткәндә, авыр тарихи шартларда халыкка үзенең милли үзенчәлекләрен, рухи-әхлакый кыйммәтләрен һәм яшьләргә традицион тәрбия бирү системасын саклап

калырга ярдәм итә. Әхлаклылык – рухи тормышның үзәге, рациональ белем хакыйкатькә һәм туры юлга илтә, дип өздереп әйтә алабыз.

Хәзерге этапта рухи менталитетны, гасырлар дәвамында барлыкка килгән иң югары рухи кыйммәтләрне чагылдыра алырдай әһәмиятле тәрбия программасы кирәк.

Шуның белән бергә, Россия Мәгариф министрлыгы мәгълүматлары буенча, инновацион эшчәнлек җәелдерелгән гомуми белем бирү мәктәпләренең 35% ы гына тәрбия өлкәсендәге эчтәлек, чара, форма һәм алымнарга яңача якын килү юлларын эзли.

Татар халкы тарихи һәм мәдәни мирасының әхлакый кыйммәтләр формалаштырудагы әһәмиятен дә билгеләп үтү мөһим. Татар халкы тәрбияви карашларының әһәмиятле чыганагы – халыкның тормышын һәм көнкүрешен, кайгы-хәсрәтен һәм бәхетен, патриотизмын, традиция һәм гореф-гадәтләрен чагылдырган халык иҗаты.

Әйткәнебезчә, милли мәгарифнең асылы аны дөнья мәдәнияте җәүһәрләре, гасырлардан килгән халык традицияләре белән тулыландыру-баетуда күренә. Мәгариф бу очракта төрле буыннарны һәм халыкларны тоташтыручы үзенчәлекле күпер ролен үти.

Укучыларны тәрбияләү процессында милли мәдәниятнең нигезен тәшкил иткән рухи-әхлакый сыйфатларны формалаштыруга булган ихтыяҗларны канәгатьләндерә торган түбәндәге нигезләмәләрне атарга мөмкин:

1. Россия мәгариф системасының киләчәге милли мәдәният нормалары һәм төбәк халык традицияләре, гомумкешелек рухи кыйммәтләренә каршы килми торган милли традицияләргә туры китереп төзелгән тәрбия системасы белән тыгыз бәйләнгән.

2. Тәрбия системасына сайлап алынган юнәлешләр тормышка сәләтле булсын өчен, аларның үсеп килүче буынның актуаль тормыш кыйммәтләренә туры килүе һәм тәрбия киңлегендә заманча дөньякүләм тенденцияләргә җавап бирүе зарур.

3. Укыту-тәрбия процессының эчтәлеге мәдәниятләр диалогы һәм толерантлык формасында гамәлгә ашырылырга тиеш.

Физик тәрбия процессында үзенчәлекле бурычлар белән берлектә шәхес формалаштыру, җәмгыять әгъзалары тәрбияләү, ягъни гомумпедагогик мәсьәләләр хәл ителә. Башкача әйткәндә, физик тәрбиянең иҗтимагый файдалы нәтиҗәсе дәресләрдә әхлакый тәрбиянең ни дәрәҗәдә тыгыз үрелеп баруы белән билгеләнә.

Физик культура дәресләрендә рухи-әхлакый тәртипнең гомуми нормалары тагын да үзгәрәк нормалар белән тулыландырыла (мәсәлән, ярыш кагыйдәләрен үтәү, көндәшеңне хөрмәт итү һ.б.). «Физик тәрбиянең милли чараларын кулланганда, гомуми тәрбиянең нәтиҗәсе бик югары» булуы расланган [Копылов, с. 24–36].

Шулай итеп, уку-укыту процессында укучыларның рухи-әхлакый кыйммәтләрен формалаштыруның әһәмияте бик зур. Рухият һәм традиционлыктан башка физик культура белән шөгыльләнү бары тик физик көчне арттыруга гына кайтып кала. Элек барлыкка килеп, милли

формада чагылыш тапкан кайбер традицияләр әле үзләренең прогрессив мөмкинлекләрен югалтмадылар һәм хәзерге мәктәптә уңышлы кулланыла алалар.

Татарстан Республикасы халкын сәламәтләндерүнең яңа технологияләрен куллану шартларында яшь буынны тәрбияләүдә электән килгән халык тәҗрибәсенә кире кайту күзәтелә. Уеннар халыкның үсеш тарихы, көнкүреше, гореф-гадәтләре, традицияләре белән тыгыз бәйләнгән. Алар милли мәдәниятнең аерылгысыз өлешен тәшкил итә һәм шәхескә физик, әхлак, хезмәт тәрбиясе бирү чарасы булып тора.

Татарстан Республикасында 170 тән артык милләт вәкиле яши. Монда да этносара мөнәсәбәтләр өлкәсендә иҗтимагый иминлекне һәм тотрыклылыкны саклау, шәхеснең толерантлыгын формалаштыру мәсьәләләре беренче планда тора. Шунысын да билгеләп үтәргә кирәк, татар халкының күп кенә традицияләрен, йолаларын һәм бәйрәмнәрен үсеп килүче буынны тәрбияләүдә файдаланмау милли мәдәният үсешенә һәм халыкның рухи тормышына, шәхеснең формалашуына һәм үсешенә зур зыян сала, буыннар арасындагы бәйләнешнең җимерелүенә китерә.

Татарстанның күпмилләтле республика булуын исәпкә алып, без аерым халыкның традиция һәм уеннарына гына таянмыйбыз, ә республикада яшәүче барлык халыкларның традицияләрен колачлаган гомуми вариантны тәкъдим итәргә тырышабыз.

Укучыларда гуманлылык формалаштыру – актив педагогика ул, дигән билгеләмәгә таянып, без, тәрбия процессына татар халык традицияләре чараларын да кертеп, укучының тормышта үз-үзен табуына ирешергә омтылабыз, симпатия хисе уятып, аның күңеленә игелек орлыгы салабыз, үзебезнең уку-укыту бурычларын билгеле бер рухи кичереш-кичешләр аша хәл итәбез. Уку-укыту процессында татар халык традицияләрен (гореф-гадәт, бәйрәм, уеннарын) куллануны бердәм коллективта рухи һәм физик үсешкә ирешү юлы дип саныйбыз.

Формалашып килүче шәхеснең төп нигезләре салынганда, балалар һәм яшүсмерләрне тәрбияләүдә халык педагогикасы потенциалын эшкә җигү – бигрәк тә әһәмиятле һәм зарури эш. Чөнки, уйлавыбызча, Татарстан Республикасында милли мәдәниятне торгызу һәм аның рухи мирасын актуальләштерү проблемалары белән актив кызыксыну күзәтелә [Ибатуллин, с. 17]. Халыкның тәрбия чаралары этнография белән дә тыгыз бәйләнгән. Шуның белән бәйле рәвештә, традицион физик тәрбия – халык мәдәниятенең бер төре булып тора. Халык уеннары, милли спорт төрләре, ярышлар аның чараларын тәшкил итә.

Халык уеннарын [Мухаметзянов, Мухаметзянова, с. 152–154], гореф-гадәтләрне һәм бәйрәмнәрне файдалану бүгенге көндә дә балаларның тормыш позициясен формалаштыруга, актив эшчәнлек алып бару процессында иң яхшы кешелек сыйфатларын үстерүгә, шулай ук күмәк уеннарда катнашу процессында барлыкка килгән шәхси мөнәсәбәтләрне гуманлаштыру аша гражданлык хисе

формалаштыру, әхлаклы гамәлләргә һәм эшләргә ихтыяҗ тәрбияләүгә юнәлдерелгән.

Сәламәт яшәү рәвешенең өстенлекләрен популярлаштыру, укучыларның физик культура һәм спорт өлкәсендә кызыксынуларын киңәйтү дә халык традицияләре системасы аша хәл ителә торган иң мөһим бурычларга керә. Халык педагогикасын мәктәптә рухи-әхлакый тәрбия системасының үзәгенә алу яшьләргә тормыш мәгънәсен һәм идеалларын табарга ярдәм итәр, киләчәккә юнәлеш бирү системасының нигезе булыр иде.

Физик тәрбиянең эчтәлеге һәм ысуллары һәрвакыт тормыш-көнкүреш, хезмәт шартлары белән бәйле һәм кешедә хезмәт күнекмәләре формалаштыру һәм үстерүгә буйсындырылган. Моннан чыгып, шундый нәтиҗә ясарга мөмкин: халык тәрбиясе традицияләре потенциалын җентекләп, детальләп билгеләгәндә һәм педагогик процесста кулланганда гына мәгарифне үстерергә мөмкин. Анда халык мәдәниятенең аерым катламын тәшкил иткән физик культура әһәмиятле урын алып тора.

Әдәбият

Ибатуллин А.Г. Формирование духовно-нравственных ценностей учащихся сельской школы (на занятиях физической культурой): автореф. дис... канд. пед. наук. Казань, 2005. 26 с.

Копылов Ю.А. Национально-региональный компонент учебного предмета // Физическая культура в школе. 2003. № 3. С. 24–36.

Мухаметзянов А.Х., Мухаметзянова Л.Х. Организация двигательной активности учащихся с использованием элементов детского игрового фольклора // Современные тенденции в науке и образовании: материалы Международной научно-практической конференции. М.: АР-КОНСАЛТ. С. 97–101.

Проблема формирования нравственных ценностей личности в современном социуме / URL: https://studwood.ru/1066804/pedagogika/problema_formirovaniya_nravstvennyh_tsennostey_lichnosti_sovremennom_sotsiume (дата обращения: 21.06.2021).

Ибәтуллин Альберт Габделхәлим улы,
педагогика фәннәре кандидаты,
Татарстан Республикасы Мәгарифне үстерү институты доценты